

SAL 3
HEJMAR 22

SEMÎ
KANÛNA-PASÎN 1944

RONAHI

ANNEE 3
NUMÉRO 22

SAMEDI
1 JANVIER 1944

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ DE LA REVUE KURDE HAWAR

TELÉFON: 12—29

QEZAQINE RÛSÎ

Qezaqên rûsî siwariyine giran in. Ev siwariyên ha hetanî iro carina bi rimhan dirêjî dijminan dîkin û bera wan didin. Klişa me dido jî wan qezaqan şanî dide.

ÇAPXANA TEREQIYÊ
ŞAM — 1944

DI VÊ HEJMARÊ DE

Çûk û Pîrê	Çîrokbêj
Sewilê Sofî	Çîrokbêj
Di vî Şerî de	Nêrevan
Cebraîl	Qadirê Ferman
Ji Edebiyata Farisî	Farisixwîn
Napolyon	Osman Sebrî
Mêrik î Dîn e	Xelîlê Genco
Çîn	Dr. Loynêl Caylez
Jinan Kêmxwarin	Pîrbêj
Hindik Rindik	Xeberguhêz
Nêçîreke Pilingan	Dilawer Çarpînc
Skoçland	Ronahî
Masiyê Braytî	Efsanbêj

ÇÛK Û PÎRÊ

Dibêjin ko pîrek hebû, çû ser tenûrê da ko nan têxê, pîf kîre agirê tenûrê, agir pê ne ket. Di gava çûkek hat û got-ê: « Pîrê heke agirê te pênakevê, stîrtk di lingê min de heye, derêxe û deyne ser çavê êgir, we pêkevê ». Pîrê stîrt ji lingê çûkê derêxist û danî ser êgir, agir pêket. Pîrê nanê xwe lêxist, çûk ber bi wê ve hat û got: « Ez stîriyê xwe dixwazim ». Pîrê gote çûkê: « Ezê ji te re piştîk stîrtî û qîrş bînim » Çûkê go: « Na xwe ez heft nan dixwazim ji bedêla stîriyê xwe ».

Pîrê heft nan dane çûkê. Çûk nanê xwe bir û çû. Di, gava şivanek koda şîr li ber e, û bê nan dixwê, ji ber ko bi wi re nan ne bû. Vêca çûkê gote şivan: « Kuro, bi min re heft nan hene, cîrnek paqij bike emê vt nanî tê de hûr bikin û şîr bêxin ser û emê bi hev re bixwin. Şivan rabû weke çûk got-ê kir û bi hev re xwarin. Piştî ko xwarin çûk gote şivên: « Min heqê nanê xwe divê » Şivên go: « Ma te çi divê? » Çûk got: « Min heft beran û berxek divê, heqê nanê min ». Dawî şivên heft beran û berxek dane çûk.

Çûk ew birin û çû, heta giha gundekî, di dawetek li wê derê heye. Lê ji bo dawetê dik û mirîşk digurandin, neperîşkê şêr. Vêca çûk gote wan: « Ezê heft beran û berxeki bidime we tiştine holê hûrîk megurtînin, şerm e ». Vêca rabûn her heft beran û berx gurandin. Piştî ko gurandin çûk go: « Min heqê wa divê ». Gotin wi « Ne te dane me ji bo ko em ji dawetê re bigurtînin, ji bo çi em heq bidin te ».

Talî çûk, bûk ji nav lepê wa revand û bi çolê de çû. Gava di şivanek wi li wê derê ye,

ÇIROKA KURDMANCI:

SEWILÊ SOFÎ

Sofîk hebû; sewilê xwe bir û çû serê kaniyê, da ko destmêj bigirê. Vêca sewilê xwe dani bin latekê û çû ko destê xwe bişo. Vegeriha cem sewilê xwe, di lat bi ser sewilê wî de ketiye, sewil şikestiye. Sofî gote latê: Çima te sewilê min şikand?

Latê go: na xwe, çima giya di bin min de şîn dibe?

Sofî gote giyê: Ji bo çi tu di bin latê de şîn dibî.

Giyê go: na xwe, ji bo çi pez min dixwin?

Sofî gote peza: ji bo çi hon giyê dixwin?

Peza go: na xwe ji bo çi gur têne me?

Sofî gote gura: çima hon têne peza?

Gura go: na xwe çima se têne me?

Sofî gote sa: çima hon têne gur?

Seya go: çima kebanî me têr nan nakin?

Kebaniya go: naxwe, çima mişk hebanê me qul dikin?

Sofî gote mişka: çima hon hebana qul dikin?

Mişka go: na xwe, çima kitik têne me?

Sofî gote kitika: çima hon mişka dikuujin?

Kitika go: em mişka dikuujin û di dora mala xwe de çîva didine xwe.

Sofî dev ji van berda û perçeyê sewilê xwe dane hev.

çûk gote şivên: « Bilûra xwe nadî min, ezê wê bûkê bidime te? » Şivên go: « Belê » û bilûr da ye û bûka xwe bir.

Çûk rahişte bilûrê û çû serê latekê sekint û go: « Çirt, wirt, min stîrtk da bi heft nan, û qurseki da bi heft beran û berxeki, û min heft beran û berxek da bi bûkê, û min bûk da bi bilûrê û talt ez li ser latekê û kes nte serê min hûr kê.

Şivên rahişte kevireki û li serê çûk da şikest; çûk mir. Şivan bilûra xwe jê vegevand,

DI VÛ ŞERÛ DE XEBATA JINËN SOVYËTISTANË

Jinën Soyëttistanë di vÛ şerÛ de xebateke zor dixebittin. Kovar û rojname hero çala qehremaniya jinën Soyëttistanë dikin.

Heval Evdîrehman Siltanof, sekretêrê sefaretê Sovyëttistanë ya Misirê ji kovareke Misirê re çala xebata jinën welatên ûris kiriye û gotiye:

Ûrla ji vÛ şerÛ re şerê welêt dibêjin. Herkes jin û mêr, kal û ciwan hemî pardariya vê cihadê dikin. Herwekî hon dizanin elemanan bajarên me xerab kirine. Ji avakirina wan re jin ji mêran bêtir dixebittin. Piştî xelaskirina Stalîngradê komek jin çû bûn-ê. Xelkê gote wan, hon hatine çî, ma hon nabînin ko di bajêr de avahiyeke ne maye ko hon bikarin tê de rûnin.

Jinan li wan veşerand û got: Em ne ji bo rûniştinê lê ji bo avakirinê hatine.

Gava ji hikûmet an ji fabrîkêkê re peya divêtin jin di ser mêran re digirin. Ji ber ko ew di xebatê de bikerhatîtir in.

Ji milê din jin xweyiyên her heqê civakî û siyasî ne. Dibin qazî, dîktor, evkat, sefir, mamoste, nimfnende h. p...

Bivê nevê tête bîrê, jinên ko di hikûmet an di fabrîkan de dixebittin gava zaro dîtînin çî dikin. Hikûmetê jê re tevdrên gerek dîtine. Ji jina avis re berî zayînê bi mehekê rixset didin. Piştî zayînê ji meheke din rixseta wê heye. Di wan her du mehan de jinik li mal rûdine lê mîaşê xwe bi temamî dibe.

Heke jinikê tu kesê wê nîne ko li zaro mîqate bibe jinikê hero sibê gava diçe xebata xwe zarokê xwe dibe « mala zarokan » û li wê derê dihlle. Mala zarokan teşkîlateke hikûmetê ye. Êvarê gava ji xebatê vedigere mal zarokê xwe bi xwe re dîtine. Heta ko zarok dibe bi şîr tête vekirin. Ji hingê û pê ve jinik zarokê xwe dibe « Bexçê zarokan ». Ev ji teşkîlateke hikûmetê ye. Zaro tê de bi hevûdin re dileyizin.

Di ziwacê de mêr xwediyê malê ye û debar li ser wî ye. Kêm caran jin ji mêrê xwe tête berdan. Lê heke hate berdan zaro bi dê re dimînin û ji mîaşê mêrik seyekek ji bo nefeqê tête birîn.

Heçî jinên ko şeş zaro hene hikûmet ji wan re mîaşekî xweser dide û jin vÛ mîaşî heta mirinê dibin. Yê ko hevalcewan dîtînin ji wan re ji aliyê hikûmetê û ji aliyê ehaliyan mîkafatek heye » EVDIREHMAN SILTANOF

CEBRAÛL NEMERD Û DEXSOK

Li wextê berê du mirovên kêm hebûn, bû bûn hevalên hev; yekî nemerd, yekî dexsok. Ê nemerd ewçend timakar bû ko ne dixwar ne jî vedixmar hema dida hev. Ê dexsok jî ji qenciya ko digihaştê xelkê ewçend diqehirî ko dikir bîmire

Rojeke Havînê her du heval li çolê bi rê ve diçûn; rasti pîreki hatin. Wî pîrî hevalî bi wan re kir heta ko gihastine serê durîyanekê. Pîr sekinî û got: Ez Cebraîl im, di hîre de ez dikim ji we veqetîm. Min divê ez qencîkê bi we bikim. Îcar bila yek ji we ji min lişteki bixwazî, ezê wî liştî bidim-ê, û ji wî re ko lişteke wî xwestîye daqatê lişte ko hevalê wî xwestîye bidim.

Ê timakar di dilê xwe de digot: « Ez dîzantim jê lişteki mezin bixwazim. Lê bila berî ewilî hevalê wî bixwazî da ko ez bikarim jê du caran bêtir bistînim ».

Ê dexsok diog: « Heke min jê lişteke xwest daqatê wî wê bigehe hevalê min ».

Tangine Emêrikani Berdane Tangine Elemani û Ew Xerab Kirine.

.....

Bi vÛ awayî her diwan jî qîwa xwe ne tanî beriya ê din daxwaza xwe eşkere bikin. Midekî ker û lal sekinin. Dawî ê timakar, yê ko ji hevalê xwe xurtîr bû, rabû li hevalê xwe xist û got-ê: « Kuro biştexilim, ev frsîndek e, tu dikarî dewlemend bibî ».

Ê dexsok gote hevalê xwe; Baş e,

ezê biştexilim, lê ez ditîrsim tiwê li dawiyê poşman bibî. Û berê xwe da Cebraîl û got-ê: « Bila çavekî min kor bibî ».

Cebraîl li ser gotina xwe sekinî, dexsok bi çavekî hişt û ê timakar ji her du çawan kor kir.

QADIRÊ FERMAN

JI EDEBIYATA FARISI

— Ji seydayê delal
Mirza Evdîlhadi re —

Seyda!

Te berê xwe da okûrê, piştî xwe da felekê; te qesta mala Xwedê kir.

Okûra te li xêrê bit. Xwedê te bi selamet bigehîne Mekê, bi kum û destmala xwe a gir, li Erefatê li ber berê reş bisekinî. Yezdan te bi saxî û xweşî vegefrînit mal. Em ji te re bibêjin tu bi xêr hatî seyda hacî Evdîlhadi.

Li Şamê te ji min re gotî bû, te carekê tiştin ji edebiyata farisî tercime kiri bûn; ew geleg spehî bûn. Çîre hergav tiştine farisî ji me re tercime nakî?

Ji bo bicîhanîna daxwaza te, ve ne min tiştine farisî wergerandine kurdmanciyê. Xwedê bikî tu bi wan kefxwey bibî.

— [JI GULISTANA SADIYÊ ŞÎRAZÎ] —

FEEST 7

Yek hebû çavê wî têşiha. Çû nik beytarekî û got-ê, min derman bike. Beytar ji dermanê ko dikir çavên çarpeyan di çavê wî kir. Mêrik kor bû; çû şerîetê. Qazî got: Tu sûcê beytar nîne; mêrik bi xwe ker ne biwa ne diçû balê.

Mexsed ji vê gotinê ew e ko heke mirov karine mezin siparte mirovên neceribandî dawî poşmanî ye. Cem eqilmendan mirovine welê eqilsivik tene hesêb.

Ma kengê eqilmend karine mezin dispêre pespayan.

Yên ko hestrê çêdikin ma kengê dizanin di karxana hevrişim de bixebitin.

[JI DÎWANA HAFIZÊ ŞÎRAZÎ]

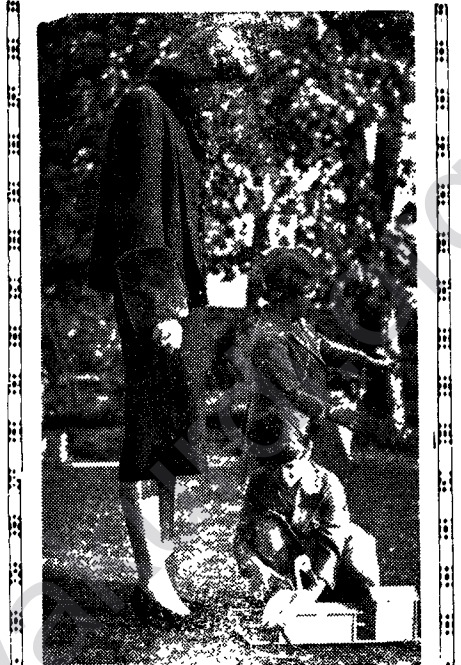
Ey mirovên xudandil û dilovan, dilê min ji dest diçît. Ez bi vî derdi derdemend im ko, pê re tiştên ko di dilê min de veqarî ne ew wê eşkere [bibin.

Em di keştiyê de rûniştî ne, ey ba bide xwe û keştiya me baje. Heje ko cardî em rûnê nasê [xwe bibinin.

Ew deh rojên ko em di dînyayê de diborînin ne tu tişt in; hemî çîrok û efsane ne. Guh bide û vî wextê kurt ji qenciya dost û yaran re [firsendekê bijmêrine.

Şevêdi, di civata gul û şerabê de bilbil çî xweş dixwend û digot: Şeraba spêdê binin, hon ji [şerabawirino werin, lê bigehin hev.

Li neynika Skender binêre, ew peyaleke şerabê [ye. Ew ji te re halê milkê Dara şant dide.

DÛKA KENTÊ DIGEL KEÇ Û KURÊ XWE

Ey xudan ihsan û keramet, ji bo şikirdariya selameta xwe, carekê li derwêşê feqîr bi xweşî [û qenciye çav dêr.

Bistehiya her du dînyan (dînya û axiret) di van her du gotinan de ye: Bi dostan re xweşî, [bi dijminan re midara.

Di langa çaknaviyê de rê ne dane me. Heke te [ev ne eciband, were qeza û qederê biguhêrine.

Ew tiştê tehil (şerab) ko sofi navê wî kirige diya xebasetan, ew li nik me ji maçkirina [hinariken keçin şirintir e.

Di heyamên lengiyê de xwe bide mestî û vê xwarinê. Ji ber ko ew kimyaya hestiyê, parse- [kan dike qarin.

Wek findê serhişk mebe, tu nabîni ew ji xêrêti xwe disojil. Fedikire dilberê, mermer di mista [wê de wek mûmê dihelit.

Bedewên parisi, yê ko jiyînê dibexşinin ve ne. [Meygero, here mizginiyê bide pirên parist.

Ew xirçeqê wey lê rijandî, Hafîz bi hemtê xwe li xwe ne kirîye. Ey şêxê daw û damen-pak [me ji te dipêl tu li me negirî!

DÎROKA

JÎNA NAPOLYON

« Di dinê da her tişt ji heyîna »
« xurtî û mezinatiya Xwedê ta »
« şahîdek e ».

Napolyon

— 6 —

VEGERA KORSİKAYÊ

Di Îlona 17/1an da Napolyon ji bo sê mehan careke din destûra çûyîna welatê xwe Korsîkayê xwast û tevî brayê xwe çû. Ev sê mehên han wekî adeta xwe di nav kitêban da derbas kir. Her wekî xwe ji bo kirên mezin pêk tanîn; rojê pê da karê wî rakirin danîna xerîtan û çêkirina meselên hîsabî bû.

Sê mehên desturê kuta bûn, Napolyon hîn ji Korsîkayê ne çû bû û ne dixwast here. Xweya bû ko di vê dema han da fikira xwe guartîye. Qey ko hezkirina serxwebûna Korsîkayê dîsa ji nûh va di dilê wî da cih girti bû. Di nava van her sê mehên han da, bi serek Paolî û hevalên wî ra pîr da û standî bû. Ew hemî yar û hevalên bavê wî bûn. Çi gava bi darî wan camêran diket, çîroka serxwebûna giravê, xebatên ko di wê rê da bûne pêşî û paşîya peyîva wan bû. Di nava wan peyivan da pîr caran navê bavê wî û fedakariyên ko di rîya welatê da kirine derbas dibûn. Ne mikûn bû ko ev axaftin xwîna Napolyon bi kel nexin û şopîne kûr û bi cih tê da nehêlin.

Edî wî qerara xwe da bû; nema vedigerî Fransyê. Heke leşkerî bû li Korsîkayê jî hebû. Di nav leşkerêkî holê biçûk da hîn çêtir dikari bû xwe bide naskirin... Li ser vê ramanê kete leşkerê giravê û Paolî ew kir kumandanê firçeke dilxwestiyan (gunilî). Piştî vê kira han nema dikari bû here Fransyê; ji ber ko qanûna leşkerî di şolên holê da cezane mezin didan zabîtên leşkerberdayî.

Napolyon serekî di nav leşkerê giravê da ma û bi serek Paolî ra da û stand. Bi jîrî û jêhatî bûna xwe hezkirina hemiyan, memaze a Paolî girte ser xwe. Heya ko Paskal Paolî der heqê wî gotiye: « Ew î ji havinê bokeyên kevin e û wekî peyayên ko Plûtarxos salîxa wan daye ». Rast jî serek Paolî mîrnasekî ecêb bû û ne î şaş bû.

Lê tevî ko heya wê gavê hezkirina Paolî di dilê Napolyon da roj bi roj zêde dibû; piştî ko kete nav leşkerê korsîkayê, hin tiştî dilê wî ji serek Paolî şikand û tew bi carekê lê sar

kir. Wî di tevgerên Paolî da tiliya îngilîzan didît. Cihê ko dixwastin ji fransîzan bihîltin, wê tîketana bin destên îngilîzan!.

Ev yeka han li Napolyon xweş ne dihat. Maîr ko dê serxwebûn tine bûya, bi her awayî Fransîz ji îngilîzan çêtir didît. Qene rê û rêzan, ol û adêtên fransîzan pirtirî îngilîzan nizikî ên korsîkiyan bûn...

Li ser vê yeka han dilê Napolyon li Paolî ma; lê piştî ko dev jê derbas bû. Ji ber ko vegera Fransyê jê ra ne mikûn bû. Di vî devî da bû ko nûçeyekê hêviya Napolyon vejand û dê bikari bûna vegeriya Fransyê « Hikûmeta Fransyê bi Nemsayê ra ketî bû şer ». Di demeke holê da tejez hikûmet hewceyî hemî zabîtan bû. Di deverên wanî da li gûnehên kevin, nemaze holê biçûk, ne dihate nihêrin. Rîya Fransyê jê ra vebû bû. Bi vî awayî dikari bû ji Paolî xelas be. Ew Paolîyê ko di biçûkiya xwe da jê bez dikir û dixwast rojekê ji rojan mîna wî bibe; niha ji dixwast jê birevel.. kî zane, heye ko bavê Napolyon Karlo Bonapart jî di dawîya hevalîya xwe da ji ber sebebîne hêja dev ji Paolî berda û pê ra bi der neket. Piştî panzere salan jî kurê wî rû ji Paolî ba didan û xwe davête himbêza hikûmeta Fransyê.

Napolyon di texmîna xwe da ne xapiya bû.

Dema gîha Parisê di Gulana sala 1791an da reşbelekek berpeyî wezîrceng kir û jê xwast ko wî wegerîne leşkeriyê. Di dawiya teboxê da bi ritba sersemeriyê (yûzbaşî) wegerandin fîrqa wî.

Di nava van sê mehên ko li Parisê li benda bersiva reşbeleka xwe ma bû da, destengiya ko Napolyon ditiye tişteki ecêb e. Tevî ko destê xwe digirt û mesrefên zêde ne dikir, di nav du mehan da bê pere ma. Ji neçarî saeta xwe fîrot; lê bi tiştên holê berikên vala tije ne dibûn. Ne xweya bû ko wezîrceng dê kînga bersiva reşbeleka wî bide. Ji bo ko ne keve

dafa birçbûnê tişteki hatî bû bîra wî; sîmsariya xaniyanî. Dixwast bi deyin çend xaniyan kirê bike û wan bi bilakî bilintir bi kirê bide; heye ko bi wê karê debara wî bibe. Lê xwe-diyên xaniyan bi zabiteki holê zîvar bawer ne bû bûn. Xwedê kir ko bersiva reşbeleka wî hîn pir ne ajot. Çiqas ko destengî kişand jî, ji bo nanê gewriya xwe hewceyî minetan ne bû.

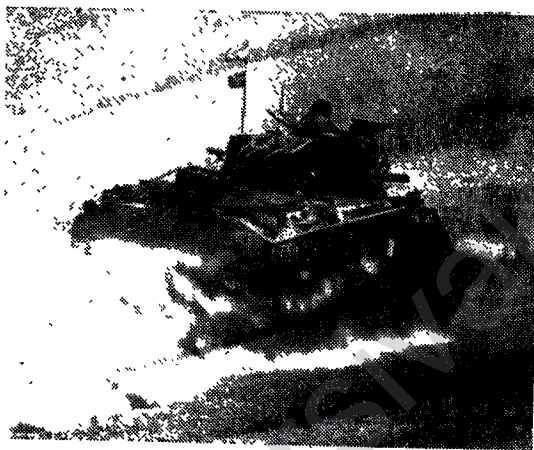
Dema ko Napolyon li Parisê di vê destengiya han da bû; dîya wî jî li Korsikayê ew tehlî dikîşandin. Heçko zîvariye ne dixwest dev ji zarokên Karlo Bonapart berde. Lê her

tişteki jê ra dawiyek heye; teqez dê rojekê dawiya van destengiya jî bihatana.

Hîngê li Fransayê tevgera serxwerabûnê gîha bû dewreya paşîn anê kêr bi hêstî sekîni bû. Ji ber ko leşkerê Fransayê jî ber ê Nemsayê direvîn û xelkê ev sûtê han dîxişt stoyê melîk. Gava serxwerabûyan di 20ê Tîrmeha 1792an da dirêji qesra Twlleriye kirin, derê oda melîk şikandin û kumê sor dane serê wî; Napolyon f li Parisê bû. Di dehê Teboxa wê salê da gava ajotin sera melîk û bi zor li ser têxt danîn û existin hepsê, dîsa Napolyon f hazir bû; lê ev tiştên han qet lê xweş ne hati bûn. Dawî, tevî ko ew hevalê fikreke cimhûrî bû jî, ne dixwest ko pêxas têkîlf tiştên gîrs û hûr bibin û daxwazên xwe bi destê zorê bi hikûmetê bidin kirin.

BERDANA KORSİKÊ

Me derketina serek Paolfi ji Korsikê tevî sebebên wê berê di cihê wê da gotî bû. Piştî serxwerabûnê, gava hikûmeta Fransayê a nuh bingehên serbestî û wekhevîyê li nav xelkê belav kir; serek Paolfi ê ko jî çend salan da li Ingilîstanê dima piştî danstandinê bi hikûmeta nuh ra wegerî Fransayê. Hikûmetê rûmeteke mezin ji Paolfi ra girt û ew kir hakimê girava Korsikayê û kumandarê hemî leşkerê wê.

Tangeke emêrikani, ji tîpê Serman, di qada şerê Îtalyayê de dirêji elemanan dike

Zîrehpûşeke ingilîzî, di şerê Îtalyayê de xwe daye bas-keki xetên elemanî û ji dîr ve gûleyên xwe lê dibarîne

Piştî vê yekê bû ko gava Napolyon hati bû giravê û ne xwesti bû vegere Fransyê. Lê pasê dema tiliya ingilîzan di hemî tevgerên Paolî da dît, ji kira xwe peşîman bû û dev ji hezkirina Paolî berda. Li ser vê bû ko gava kês dît vegeri Fransyê û bi yuzbaşîfî kete leşkeriyê.

Di vê hatina Fransyê da pir ne ajot ko gelek tiştên mezin bûn. Di bajarên Liyon, Versay, Werems û Orléanê da kuştarine ecêb çê bûn. Her kesê ko bêhna hevaliya melikiyê jê dihat hate kuştin ko ev di dîroka Fransyê da bi navê « kuştara Îlonê » e bi nav û deng e. Di vê kuştara han da herçî peyayên ola Mesih ji tîra xwe hati bûn kuştin û ên mayî bi der da revî bûn. Ji lewre hemî dêr û dibistanên di bin destên wan da hati bûn dadan û şagir-tên wan, keç û kur li derva ma bûn. Di nav şagirtên keçin da, xweha Napolyon Elfiza jî jî dêra San-Sîrê hati bû biderxistin. Ji bo wê, bi lez destûra xwe stand û Elîza bir Korsîkayê. Gava Napolyon giha Korsîkayê navbera wî û serek Paolî li hev ket û ji kotekî tevî xelkê mala xwe girav berda û hate Fransyê.

Di rojên vegera Napolyon da bû ko careke din Paolî dixwast xwe ji hikûmeta Fransyê qut bike û serxwebûna giravê jî cihanê ra bide zanîn. Malbata Bonapart di vê yeka han da, wek berê ne bû bûn hevalê Paolî. Bi vê kira han bi carekê di çav heval û hogirên Paolî da bi derketi bûn. Li ser vê yekê serek Paolî fermana zarokên hevalê xwe ê Kevin Karlo bi derxist û xwîna wan da rijandin.

Herçî Napolyon, peyayên Paolî bi rê va dor lê girtin; lê Napolyon bi jîriya xwe ew xapandin û ji nav lepên wan filitî. Lê diya wî Lêtsiya, piştî vê yekê sibekê, xêrxwazekî haya wê kir ko cotkar û pêxasên Paolî tîne ko dirêjî mal û zarokên wê bikin; hema da xwe bi destên zarokên xwe girt û bi çolê ket. Ev malbat çend rojan holê bê cih û war li ber saxa (sahil) deryayê ma; heya ko Napolyon ji wan ra çareke bi derketina giravê peyda bike. Di nivê şeveke tarî da Napolyon ew existine Kelekeke (zewreq) servekirî û di nav pelên deryayê ên wekî çîyan da berê wan da erdê Fransyê û îskela Marsilyayê.

Ma dihat bîra kê ko ev zarokê mihacir, keç û kur, diçin ko bibin melîk û melîkeyên Ewropayê?! kes kira Xwedê nizane ..

MALBATA BONAPART LI FRANSEYÊ

Demal malbata Bonapart giha îskela Marsilyayê, bê ko bikarin ji xwe ra poxanekî (mesken) peyda bikin, xwarina wan a rojekê tine bû. Hîngê diya Napolyon berê xwe da daîra belediyê, da ko riyekê debarê jîra çar bikin. Dilê xelkê belediyê bi wê şewitî û jê ra arîkarî kirin.

Di nav kesên ko bi Lêtsiya Ramolîno ra arîkarî kirin, tîcîrê sabûnê Mr. Kîlarî bi awakî camêrî destê arîkariya xwe dirêjî malbata Bonapart kir. Demekî dirêj ne ajot ko nasî û dostaniyeke çak di navbera her du malan da hate pê û du sal bi ser da ne çû bûn ko Jozêf Bonapart bi keça wî tîcîrî ra zewicî. Heta

Napolyon jî çav da bû duşka brayê xwe; lê keçikê kêfa xwe jî wî zabîtê jar û qirîç ra ne anî bû.

Heçî biçûkê biran Losyan, xortekî jîr û sergerm bû. Bi vê sergermiya han keti bû nav serxwerabûyan û bi gotarên agirfeşan ji xwe ra cih çêkiri bû. Di demekî welê da ko ke î Napolyon nas nedikir û nikari bû arîkariya malê bike, Losyan di nîzîkî Marsilyayê da bi xêra wê sergermî û hevaliyê karekî baş dîtî bû û malbat pê bi xwedî dikir.

JÎ ŞATOYÊN INGILÎSTANÊ YEKÊ KEVNARE

MËRIK Î DÎN E

Hêj nû zewicî bûn û gelek heji hev dikirin. Bi timobilê digeriyan. Gihaştî bûn Nyûenglandê. Mêrik timobil bi lez tajot. Timobil li dareke kevnare ket û sekîni. Tu tişt bi mêrik ne hati bû. Lê jina wî bi birineke xedar birin bû bû. Dilê jinikê ji bir ve çû bû û xwîn ji serî dihat.

Ew der xelaseka bajêr bû. Tûkesî bi rê ve xuya ne dikir. Li rast û çepê çend xanî hebûn. Mêrik li ber deriyê yekî lewha dikotaran diti bû. Rahîste jina xwe û berê xwe da wi xaniyî, xanîki kevin. Li derî da. Yekî bejinbilind, geur bi por û riha wî ketî, derî vekir.

Mêrik di dilê xwe digot, kes li mal nune, diktor bi xwe derî ji me re vekir. Ji xwe ew diktor û li mal bi tena xwe bû.

Diktor li jinikê hûr bû û gote mêrê wê: Qehfê seri şikestiye, hestî daye mejî. Jê re emeliyat divêtin; emeliyateke dişwar. Heye ko çêbibe. Lê tu dibîni ez bi tena xwe me, kes nîne ko arikariya min bike. Divê tu li ber destê min bixebît.

Mêrik bivê nêvê pê qim ani. Nikarî bû bi awakî din bikira; jinik wê bimiriya. Lê ode di halekî ecêb de bû: her tişt levlî hev. Tu dibêji qey ji mej ve lûkes ne ketî bû-ge.

Jinik benc kirin û diktor dest bi emeliyatê kir. Li ber emeliyatê dilê mêrik diborî û dikir

ko bikeve erdê. Diktor pê hesiya û gote mêrik: Êdî ez dikarim bi tena xwe jî bixebîtim. Heke diawazi derkeve derve.

Mêrik derket derve. Di liwanê de diçû wî serî û vedigeriya vî serî. Ji nişkekê ve sê peyayên bi çek, bi heryekî re şejderbek, lê peyda bûn û dikirin bikevîna ode emeliyatê. Mêrik rê li wan girt û bi lavlavê gote wan: « Ez di bextê we de me, mihletê bidin-ê heta ko emeliyeta jina min biqedîne. Peryê min jî ji we re ».

Yekî got: Ji te ve em ki ne?

Mêrik: Ma hon ne diz in?

Wî yekî (bi ken) got: No em ne diz in. Em pasvanên bimaristanê ne. Mirovê ko jina te emeliyat dîke dîneki har e. Ev bûne du saet ko ji bimaristanê reviyaye. Em hatine wî bigirin.

Her çar bi hev şewirîn û qerara xwe dan ko heta dawîya emeliyatê li hevîyê biminin û piştî emeliyatê wî bigirin.

Mêrik ji pasvanan zanî ko mirovê din diktorekî bi nav û deng bû. Lê piştî ji ber zêdahîya xebatê din bûye û ketiye bimaristanê.

Yekî ji pasvanan digole mêrik: Ez dibêjim diktor emeliyata xwe wê bibe serî. Ji ber ko dînine welê gava bi sinheta xwe mijâl dibin ji bo wî demî eqtlê wan vedigere serî.

Her çaran di pencerê re li diktor dînihêrtin. Dema ko diktor emeliyeta xwe gihande dawiyê û serê nexweşa xwe girêda pasvan lê der bûn. Diktor kir ko li ber xwe bide, lê wan ew

zemt kir û birin bimaristanê û ji bo jinikê diktorekî din çandin.

Piştî çend rojan mêrik jina xwe fire Nyûgorkê û ew kire xestexaneke mezin. Diktore xestexanê li jinikê hûr bû û gote wê wê:

— Jina te wê çitibe û wê vegere halê xwe ê berê. Lê tiştek heye ko ez te dernayînim. Ene liyata ko ji jina te re çêkirine îşeki zehmet e û wê emeliyatê bi tenê diktorek heye ko dizane çêke; ew jî din bûye û iro di bimaristana Nyûenglandê de ye.

Mêrik kent û got: Ewî diktorekî bi xwe çêkir.

BERGEHEK JI GUNDEKÎ INGILÎSTANÊ

ÇİN

Û TARİXA MEDENIYETA WÊ

DR. LYONËL CAYLEZ

Çin, çina paşemayî di tarîxa medeniyetê de xudan çheki bîlnd e. Gava Ewropa îro, di weşetê de bû xelkê Çînê li ser karezê dimîvisandin. Lê piştê Çîn di zew re çû, Ewropa hişyar bû. Der heqê tarîxa medeniyeta Çînê benêde cazîbedar bi çavê me ket. Xawen Dr. Lyonël Caylez e. Me ew bend î jêr ji xwendevanên xwe re wergerande Kurdmanciyê.

Di heqê çiniyan de gelek çîrok û efsane hene. Lê li gora tarîxê çînî îro ji 4000 salî bêtir in ko di mîntîqa çemê zer de bi cih bûne. Dîbêjin ko çînî ji cihine din yêr Asyayê, ji roavê an ji merkezê, hatine welatê ko îro tê de ne. Lê jê re tu dellîl û birhan nînin.

Di pêşiyê de çînî bi tenê bi cotkariyê mijûl dibûn. Piştê dest avêtine hin fen û zanistiyê. Wek çekirina porşlanê, yanî ferfû, çekirina dermanan ji giyan û tiştin ji felekiyatê.

Piştî mîdekî bi madenê tûnc xebitîn û jê firaxin çekirin û li ser wan firaxan nîvisarin nîvisandin. Ji eserên kevin yêr ko ketine dest dixuye ko di sedsalên 15 û şanjdehan beriya milada İsa de, çînî di vê sinhetê de tîsfakî pêş ve çû bûn. Hin qalîkên kîso, hatine dîtîn ko li ser wan pîrsiyarîne kahînan hebûn.

Ev medeniyet di wextê malbata mîrekên

Şang de çêbûye. Lê bi temami nayête zanîn tixûbên dewleta vê malbatê çî bûn. Lê herhal ne tişteki mezin bû. Payîtextê vê dewletê di nîzingî bajarê ko îro jê re « Keyfinc » dibêjin de bû. Navên hin melîkên vê malbatê li ser hestîyan nîvisandî hatine dîtîn.

Bi texmîn di sedsala 12 an de beriya (m. î.) (Milada İsa) dewleta malbata « Ço » ya ko li aliyê roavê rabû bû dirêjî dewleta malbata « Şang » kir û li dawiyê zora vê bir.

Ev hakimên ha ji eslekî dîn û di medeniyetê de ji mîletên ko xistî bûn bin destên xwe paşvetir bûn. Ji lewre medeniyeta Çînê mîdekî dirêj sekinî û xelk ji nû ve vejerîyan hoveberiyê.

Nîzama welêt istîbdat û aristokrasi bû. Lê piştî hatina malbata nû nîzama jî hate guhartin. Hikûmeta nû torînen welêt bi çend biran lewa kirin û welat bi wilayet û qezan lêk vekirin. Ew wilayet ne weke hev, hin piçûk hin mezin, lê tev de bi melîk ve girêdayî bûn û melîk bi her awayî hikim li wan dikir. Ev nîzama nû li welêt hat û di destpêkê de bi saya melîkê pêşîn mîr « Koçwîkû » çû serî.

Lê mîrên din yêr ko di pey « Koçwîkû » re hati bûn ne di dereca wî de bûn. Dest bi îsraf û zîlmê kirin. Walî û mîteselîman serî hildan û li melîk rabûn. Ji milê dîn qebîleyîne weşî yêr ko li tixûban bûn, wan jî dest bi xerabiyê kir.

Di sala 842an de (b. m. î.) « Periya Milada İsa » xelk li melîk rabûn û ew danîn.

Lê pi-tre melîkîne dîn ji malbata « Çaw », melîkîne eqîlmend hatin û kî rê welêt ji nû ve saz kirin. Li wê heyamê de nîfuza waliyan zêde bû bû û wilayetên mezin ên piçûk li ser xwe zêde dikirin.

Lê piştî mîdekî nîfuza wilayetên ewçend mezin bû ko nema guh didan merkezê. Vê heyamê qedereki dom kir û welatê Çînê bê dewleteke yekbûyî ma. Li gora eserên ko gîhaştine destên me ji vê fasîlê re fasîla « Bihar û Patzê » dibêjin. Vê fasîlê

Goleke bîdestçêkîrî. Gola ko kîşa me şani dide di İngîlistanê de ye. Ev gol di sala 1730î de kolane û av berdane.

ji sala 722an (b. 1) «beriya İsa» heta mirina Konfçyûs, sala 479an (b. 1) dom kiriye.

Di vê fasilê de hakimîne wilayetan rabûn û xurtiya merkezê xistin destên xwe. Di nav wan hakimên de nemaze hakimên wilayetên Çi, Sûng, Ça, Ço hatine nas kirin.

Konfçyûs bi xwe ji xelkê wilayeta «Lo» yê bû, di dora Şantonga firo de. Konfçyûs mamoste bû, dersa exlaq û felsefê digot. Konfçyûs têkilî siyasetê ne bû bû û qala diyanetê jî ne kiri bû. Bi tenê dixwest xelk ji ibadeta rih, nemaze rihên bav û pêşiyên biparêze. Lê ev adet hetanf firo jî li welatê Çînê heyê. Ji milê din Konfçyûs digot divêt mirov ibadeta xwe li ezmanan bike. Bi vî awayî bi nizingahî ve ibadeta Xwedê qest dikir.

Li Çînê nizam û rêzika kahfînan gelek pêş ve çû bû. Vê nizamê ibadeta rihan dîza. Çiniyan ibadeta rihên miriyên xwe dikir û bavîni wek kaniya her qencyê nas dikirin.

Pend û şîretên Konfçyûs ewçend gubdar peyda ne dikiriu. Ji ber ko hakim û melikên wî wextî dixwestin bi her awayî di ber çavên xelkê de bêne teqdîs kirin. Tesfra nizamên Konfçyûs ancax piştî şikestina zorkeriyê xuya dikir û fêkiyên xwe didan.

Melikên malbata Çaw, piştî Konfçyûs jî gederê 200 salî hikim kirin. Lê hikimekî bê nizam û di nav sûreşê de. Serekên eşîran ên xurt li hikûmetê asê dibûn, şer dikirin. Şerîne welê ko carina qebileyî bi temamî wînda dibûn.

Lê tiştê ko seza ye mirov lê ecêbmayî bimîne ew e ko piraniya zana û binermendên Çînê di vê heyama sûreşê de jiyî bûn û eserên xwe nivîsandî bûn; herwekî Konfçyûs. Jê pê ve jî herçî zanayên ko di wî wextî de peyda bû bûn nikarî bûn tesfrî li xelkê bikin. Bi tenê nezeriya ko di wî heyamî de hati bû danîn û digotinê nezeriya Tav, piştî midekî tesfrêke mezin li ser jiyîna Çînê kir.

Welê dixuye ko di sedsala 13an de (b. 1) nîzama zorkeriyê ya ko malbata Çaw d ni lû hati bû qelandin. Lê meseleke mihim hebû. Ji wa wilayetên bi erxwe nih ko kîjan wilayetê serdestiya hemîyan de bikira. Di nav wan hemî wilayetan de ji hemîyan xurtir wilayeta Çîna roavê bû, ew jî di halekî niv-we'şî de bû.

Şes wilayetên din gihane hev, gotîna xwe kirin yek da ko li ber wilayeta Çînê bisekinin û nehîlin ko ew wilayet bibe hakimê wan. Lê wilayeta Çînê berberî xiste navbera wilayetên din, ew berdan hev û yeko yeko zora wan bir û dest danî ser hemîyan.

Di sala 246an de (b. 1.) ji vê malbatê lawikekî sêzdehsalî bû melik û piştî ko 25 salan hikim kir, bû imperatorekî hemî welatê Çînê, Çîna yekbûyî. Lê ev jî hakimekî mistebid bû, lê welat xisti bû nîzam û inzibatê.

Wî melikî di siyaseta xwe de niqteyên jêrîn dan ber çavên xwe û ew bi cih anîn:

1 — *Neyartia mezheba Konfçyûs û şagirtîna wê mezhebê kirin.*

2 — *Nîzama ko welat bi wilayetine ser xwe lêk ve dikirin rakir û ji her wilayetê re ji merkezê waliyên sivil û eskert tayin kirin. Ew wali di her karî de bi merkezê ve girêdayî û bi tenê li ber melik berpîsiyar bûn.*

3 — *Di nav xelkê de zilamînan hebûn ko kitêbên zana û feylesofên heyamên borî xwendî bûn, wan pê digirtî û nîzama melik tenqîd dikirin. Melik rabû hemî kitêb, ji kitêbên tib, colkarî û kahiniyê pê ve, şewitandin.*

4 — *Di tîxûbên Çînê de qebileyînan wehşt wek Hesiyungê hebûn ko ji selametiya Çînê re talûke bûn. Melik rabû kelehên tîxuban bi dîwarîne stûr gihandin hev û benda ko bi benda Çînê bi nav û deng e ani pê. Ji bo çêkirina vê bendê ji mehkûm û hêşîran bi sed hezaran peya xebitîn. Dirêjahiya bendê 1500 mil e û ev bend jî bakurê Kansiyê digehe xelica Lyatsungê.*

5 — *Kel û qesên welêt hemî kirin wek hev. Isulê xwendin û nivîsandinê gihande şikilekî sade û ew di nav xelkê de belaw kir.*

Herçend piraniya nizamên vî melikî qenc û ji we'et re bi kêr bûn, ji ber ko çî tethîqkirina wan de melik dida wasîteyîne sext û hişk xelk jê teşîhan. Ji lewre bi mirina wî re di welêt de şûreş destê pê kir. (b. 1. 210) Gundiyek bi navê «Lînbang» jî xelkê wilayeteke nîvro li hikûmetê rabû, bû şer. Gundî zora hikûmetê bir, hikim xiste destê xwe û malbata «Han» danî

Hikimraniya malbata «Han» bi hin fasileyan gederê 10) salî dom kir. Mîrov dikare bibêje ko nîzamên Çînê ên siyasî û civakî, ji bo midekî dirêj, di wextê vî malbatê de hatine danîn. Di wextê vî malbatê de jî carina hakimên wilayetan bi istîbdadê hikim dikirin lê vî kirdeyê, herwekî di wextê malbata «Çaw» de, nîfûza merkezê kê m ne dikir.

Dîsan di wextê vî malbatê de fen û zanistiyê jî nû ve dest bi şînbûnê kirin û mezheba Konfçyûs bû mezheba hikûmetê a resmî. Li ser vî yekê giregir û malmezînan bi neqencya zilmê hesiyar û xwe li ber wîjdana xwe berpîsiyar hesabandin. Di nav xelkê de jî fikira istîqlalê şîn dibû. Ji xwe herçî gundiyan

çînf hergav ji istiqalata gund û beledê xwe re xwaheşker bûn; di wextê melîkên zorker de jî.

Di wextê Imperator « Wo » de nifûza Hesyûngan jî hate şikestin û heyama wî midekî dom kir. Tixubên imperatoriye fîreh bûn.

Di sala 25an (p. f.) (piştî Îsa) malbata (Han) dest bi kişwerkişayiyê kir. Di bin emirê fermendar Banço de ordiwek çû heta Xurasanê. Nimsnendeyek rêkirin Romayê. Lê nimînende piştî ko gîhaşte xelîca faris jê vegeriya Çînê.

Ûdî qala qebîleyên Hesyûng ne dikirin. Ordûne bi nizam zora wan biri bûn. Dibêjin ko qebîleyên wehşî yên ko di bin fermendariya Eftîlê de dirêjî Ewropayê kirine, jî vî esilî bûn.

Malbata Han bi vî awayî hikim dikir û Çîn pêş ve diçû. Lê di vî navê de yek jî meyildarên nezeriya « Taw » rabû û got ko pê re qeweta sêhirê heye. Terefdarin jê re çêbûn û li hikûmetê asê bûn. Serxwerabiyan li serê xwe xavikine spî dipêçandin.

Li ser vî yekê Çîn ketiye anarşiyê, yanî beqanûniyê. Şerine mezin çêbûn û welatê Çînê bi sê hikûmetên mezin lîk ve bûn. Heçî qebîleyên bakur-roavê jî vî firsendê istifade kirin, serî hildan dirêjî bajaran kirin û li Çînê şanzdeh hikûmet peyda bûn û welatê Çînê cardî kete anarşiyê heta wextê ko li bakur teteran û li nîvro malbateke Çînî hikûmetin danîn.

Di wî heyamî de Ewrope di tarîtiya nezaniyê de pûyan bû. Herçî Çîn rexa ko qebîleyên wehşî bela xwe didan-ê, xwe jî wehşî diparast. Di wî wextî de mibeşirine mezheba Bûda keti bûn Çînê û bûdehî[1] di nav çîniyan de belav dikirin. Jê pê ve xelkê Çînê jî bo peyda kirina kitêbên vî mezhebê ên miqedes diçûn Hindistanê û bi vî awayî bi medeniyeta Hindistanê re jî aşinahi peyda dikirin. Ji milê din çîniyan isulê çekirina kaxezê jî dîtî

[1] Bûdehî jî mezheba « Bûda » re dibêjin. Ev mezheb piştî mezheba Brahma di Hindistanê de hatiye rû û piştê derbasî Çînê bûye.

Ingilîz jî niho de Payitextê xwe ê xerabûyî saz dikin. Klîya me tareke Londrê şanî dide; ya ko di wextê bombaran de xerab bûye. Ingilîzan ew tar vî paşiyê ava kriye.

bûn. Xêra kaxezê medeniyet jî êrişa wehşîyan diparistîn.

Çîniyan kaxez di sala 100ê miladê de de peyda kiri bû. Herçî ewropayîyan piştî wê bi hezar salî kaxez çêkiri bûn.

Di saya kaxezê de jî nivîsandinê pê ve resamî jî pêş ve çû bû. Teswîrên resamê meşhûr Long-Mîn yên ko li ser kevîran kolayî bûn li ber digertin û nivîstên wan zêde dikirin.

Di heqê Çînê de dibêjin ko Çîn wek behîreke fîreh e û heçî çem û lehiyên ko lê diherikin hemî wek wê şor dibin. Xêra vî qabiliyetê Çînê heçî hêmanên biyanî, (insîrên ecnebî) ew daqurtandine û beriya sedsala şêşan yekîtiya xwe a nijadîn anî wicûdê. Ev yekîti di heyamê malbata Syû de hatiye pê.

Di heyamê vî malbatê de jê pê ve îslahatîne mezin jî hatine çêkirin, wek kolana cowên avê yên ko cotkariya welêt pêş ve dibirin. Lê jî vî îslahatê re pere diviya bû. Ji lewre wêrgûne giran li xelkê hati bûn ferz kirin. Ji ber van wêrgûyan xelk li hikûmetê asê bûn û di sala 618an de malbateke nû bi navê (Tang) rabû ser textê Çînê.

Qehremanê vî hereketê (Lîsyemîn) bû ko piştî mirina wî leqeba (Tay-Tsûng) lê kirin. Tay-Tsûng di nav fermendar û sergezavên Çînê de yekî bijarete ye. Di zemanê wî de di hundirê welêt de îslahatîne mezin çêbûne. Fen û zanistî gelekî pêş ve çûn. Herçî siyaseta xaricî, di vî warî de jî Çînê xurtîke mezin şanî da. Tixubên

imperatoriyê ji Pesiffkê gihaştin heta gola Xwarzem.

Di wî heyamî de li Çînê û ji vê malbatê hakimine mezin û heja rabûne; wek imperatora «Wo» ya ko qedere 50 salî hikim kiriye û imperator Heswan Tsung yê ko qesira wî bû bû sêpila şair û hinermandan.

Hingê çînî di fen û medeniyetê de raserî hemî miletên dinyayê bûn. Lê yekî ji berdevkên imperator, yekî teter, bi çend hevalan ve xef û şewir kir û li hikûmetê rabû. Serxwerabî hin bi hin zêde bûn û derbeke xurt li malbata Tang dan. Bi milyonan mirov hatine kuştin û vê şûreşê qedere 150 salî dom kir. Xelkê Tibetê dirêjî payîtextê kir. Ji milê din qebileyên wehşî yên ko li tixûban dijin ew jî rabûn. Hakimên wilayetan jî bêbextî li merkezê kirin û di sala 956an de ev malbata han yekcar xerab bû.

Di wextê vê malbatê de her texlîf fen û hiner di welatê Çînê de pêş ve çû bûn. Ji milê din dîsan di heyamê malbata Tang de fena çapê ya ko bûdehiyan ji bo çapkirina kitêbên xwe ên miqedes ceribandî bû, çû serî. Dîsan di heyamê vê malbatê de isûlê imtihan û misabeqê hate danîn. Ji bo memûriyetên hikûmetê xelk ji cihine dûr dihatin merkezê û diketin imtihan û misabeqan.

Piştî van şûreşan welatê Çînê cardî ji hev de ket û di nav 50 salî de pênc malbatan

lê hikim kir. Lê hikimê her malbatê midek-kurt dom dikir û hikimê wê li erdekî sêncikirî girtî dima. Di vê navê de li aliye bakur dijminekî nû xwe kar dikir.

Wextê malbata Sûng cih girti bû qebileke tongizan bi navê Xetay di nivroyê benda mezin de mixdarek erd xisti bû destên xwe û hikûmetê nikarî bû ew jê biderêxista.

Ji xwe di sedsala yanzdehan de çîniyan di nivroyê çemê zer û di dora payîtextê xwe de li hev civiya bûn hev û ne dikarin berevaniya welatê xwe bikirana, heta roja ko firsêd bi dest wan ket. Ji mongolan qebileke din hebû; jê re digotin Notçîn. Ev her du qebile bi hev nexweş bûn û bi hev re neyar-tî tajotin.

Lê gava wan û çîniyan li hev da; çîniyan nikarî bû zora wan bibira. Ji bervaî ve çîntî şikestin û ji Xetay re hêj bêtir erd terk kirin, ji payîtextê xwe rabûn û bajarê Hang-Çawê ji xwe re kirin payîtext û bi neyaran re mi-ahedeke silhê çêkirin û xwêkî dane wan. Digel vê hindê di heyamê Sûng de medeniyeta Çînê weke xwe ma. Herçî fen û şîir ne wek di heyamê Tang de bû. Lê di tarîfx, felsefe û di zanistiyên siyasî de biserveketineke mezin hate pê. Di sala 1069an de imperator li ser pêşnihada mîsteşar Wangşenê hin îslihatên daxilî qebûl kirin. Lê xelkê kevinendîş, yanî yên ko bi fikirine kevin emel dikirin, li van

îslihatan rabûn û di jiyîna imperator de ew îslihat edim kirin.

Di sedsala 13an de mongolan her û her dirêjî Asyayê dikirin. Çîniyan digot ko xêra tecribeyên ko bi Xetay re kiri bûn ewê bi mongolan bikari bin. Lê îcar halê Çînê ji wextê Xetayê xirabtir bû bû. Neviyê Cengîzخان Qobelay ne bi tenê bakurê welêt, lê li nivro, erdê Sûng jî vegirtî û bi vî awayî di tarîxe de ji bo cara pêşîn Çîn bi temamî ket bin hikimê biyaniyan.

Seyahê venedfkî Marko Polo di xatiraten xwe de qala timperatoriya Qobelay kiriye û tiştine spehî gotine. Lê Marko Polo tiştên ko çîniyan dest pê kiri bû û mongolan biri bû serî tev de bi aliye mongolan ve daye û ew tişt wek eserên wan şanî dane.

JINÊN INGILÎZÎ DI XIZMETA WELÊT DE

Mixdarê mongolan yên ko Çîn vegirtî bûn li gora nîfûsa çîniyan gelek hindik bû û karê hikûmetê rexma wicûda vegertiyanan dîsan bi piranî bi destên çîniyan dihate gerandin. Ji lewre qenc ne hatiye zanîn hikimê malbata « Ywan » çiqasî dom kiriye. Lê tiştê bêşik ew e ko heta rabûna Çoywanşang çîni di welatê xwe de bindest bûn.

Bi rabûna Çoywanşang malbateke nû bi navê Ming rabû ser text. Vê malbatê ji roja pêşîn de esasek danî. Li gora wî esasî ji Çînê re diviya bû qutbiriya xwe ji xelkê xerîb bike û tixûbên xwe ji biyaniyan re bigire. Belê, çîniyan li tarîxa xwe dinihêrt û didît heçî belayên ko hati bûn serê wan bi destên biyaniyan pêk hati bûn. Vî halî qederê 200 salî heta peyda bûna mibeşîran dom kir û bûyerên wî heyamî ji xelkê re nenas mane.

Mongolên ko ji Çînê hati bûn bi der kirin, gelek caran ceribandine ko imperatoriya xwe ji nû ve saz bikin. Lê li her carê şikestin û di wextê imperator (Çengsû) de welatê wan bi xwe hate vegirtin: lê vê vegirtinê gelekî dom ne kir. Ev imperator bû ko payîtextê xwe guhaste Pekingê û avête ser welatê Anamê û di rîya behîrê re heyetin şandin girava Sêlanê û welatîne din, di Pesifikê de. Dîsa di wextê vî imperatorî de û bi emîrê wî ferhengê edebiyatê hate saz kirin. Di wî heyamî de edebiyata çîni di temaşê û çîroknivîsiyê de tîfafekî pêş ve çû bû. Çîniyan ev tişt ji mongolan digirtin.

Lê ev malbat jî ji ber bêexlaqîya gîregîran hin bi hin mehiw dibû. Qursanên[1] japonî tavêtin peravan û di Koreyê de şerî çêdibûn. Vî halî heta sala 1516an bi vî awayî dom kir. Di vî salê de vaporeke portigalî gîhaşte bendera Kantonê û portigaliyan tê de miesiseyîne ticarî danîn. Bi vî awayî Çînê bi ewropayîyan re dest bi dan û standîne kirin.

Di pey portigaliyan re spanîyan di giravên Filipînê de mistemlikeyek danî. Holendiyan jî birekî girava Formozê vegirtin. Ji milê din mibeşîrên ko diketin Çînê ji diyanetê pê ve medeniyet jî belav dikirin.

Lê dîsan şûreşan di Çînê de dest pê dikir. Mançûkiyan di bin fermandariya sergezavê xwe Norhatço de destên xwe dirêj tixûbên bakur-roavê dikirin. Di vî navê de xelkê Çînê bi hev ketî bûn û herberfî bi hev re dikirin. Mançûkiyan jî vî fîrsendê îstifade kir û berda

[1] Qursan, nijdevanên behîrê. Yên ko bi rê ve gemîyan diçêlinin an tavêjin peravan.

Pekingê, payîtextê welêt, çîniyan gelek li her xwe da. Lê li dawiyê zora wan çû û mançûkiyan welat vegirt. Di wî heyamî de û bi saya imperatorên Kanghesî û Çinlong Çîn gîhaşte asî û rafaheke welê ko di dirêjahiya tarîxê de ew ne dîtî bûn.

Vî heyamî qederê 60 salî dom kir û li Çînê her texlîf sinhet û zanîn pêş ve çûn. Edalet di welêt de bi cih bû, wêrgüyên giran hatine rakirin û xelkê bihîna xwe da.

Di sedsala 18an de gava Ewrope di şerên Napolyon de pûyan dibû, nîfûsa Çînê li xwe zêde dikir û dibû sê qat.

Dîsan di wî heyamî de bû ko çîniyan ji bo cara pêşîn şerê ewropayîyan kir. Şerê pêşîn bi ingilîzan re çêbû. Ingilîz jî şertên ko çîniyan ji bo ticaretê danî bûn aciz bûn. Rabûn du caran heyetîna rêkîrîne Çînê da ko bi van meselan mijûl bibin û jê re helekê peyda bikin. Lê teşebîsa her du heyetan jî peşîlî; bû şer. Li dawîya şerî de ingilîzan Honkong vegirt, çîniyan benderên Çînê ji ticaretê Ewropayê re vekirin û Çîn bi tezmînateke giran mehkûm bû.

Piştê şerekî din jî çêbû. Vê carê ingilîz û fransîzan pev re dirêjî Çînê kirin û Peking zemt kirin.

Di pey wê re li Çînê şerekî daxilî çêbû ko jê re serxwerabûna Taybing gotine. Ev serxwerabûn bi destên çîniyên ko bû bûn meslîfî hate pê. Vê serxwerabûnê berê xwe da bû malbata hikîmdar. Ev serxwerabûn di wextê imperatorîçe « Tsuhîsî » de çêbû bû. Piştî ko bi mîlyonan peya hatine kuştin serxwerabûn bi artîkariya biyaniyan hate temirandin.

Di pey vî serxwerabûnê re japonan dirêjî Çînê kir û bû şer. Piştî vî şerî jî esyanêke din çêbû û serxwerabiyan dirêjî sefaretxaneyên biyanî kirin û taxa ewropayîyan mihasure kirin. Ewropayîyan Çîn çirîm kir û jê tezmînateke mezin standin.

Herçî malbata mançû jî piştî vî esyanê mehiw bû û Çîn bû cimhûriyet û di sala 1912an de Dr. « Sûnyatsin » bû serkeçimhûrê Çînê.

Lê Çînê dîsa rahetî ne dît. Japonan bela xwe da bû-yê. Japonan piştî ko Mençûrî jî Çînê stand di sala 1937an da dirêjî wê kir û peravên wê tev de vegirtin. Lê jeneral Çankayşek li pêşîya japonan sekinî û şerê wan kir. Ji roja ko japonan dirêjî Emêrikayê kir Çîn jî kete sefa hevalbendan û digel wan şerê japonan dikt.

DR. LYONËL CAYLEZ

JINA KÊMXWARIN

Zilamek hebû, ne gelek dewlemend bû, lê têr nan dîxwar. Lê çîgûz û destgirtî bû. Destê wî li pereyê wî ne diçû.

Mêrik dîxwest jin bikil. Lê li ber mesrefa jînikê diket. Diçû cem camêran û digot: Min divêt ez bizewicim. Lê ez miroveki feqîr im; min pere nîne. Ji min re jînikeke kêmxwarin û kêmesref divêtin.

Xelkê digot, keçîka ko tu dibêji nik me peyda nabit.

Di wî bajari de keçîkeke şehrâza hebû, bi mesela mêriki hesiya bû. Keçîkê gote bavê xwe, heke mêrik qesta me kir ez qîma xwe pê tînim; tu hema herê bike.

Keçîkê bi ser de hin şîret ji li bavê xwe kirin da ko bizanît li mêrik vegertinît. Bav, jê piçûktir çend keçên din ji hebûn.

Rojekê, zilamê çîgûz qesta mala keçîkê kir û mesele ji bavî re got.

Bavê keçîkê got-ê: Keçên min tev de kêmxwarin in. Nemaze a mezin bi hewayê dijît, tu girarê naxwît.

Mêrik kêfxweş bû, keçîk mehir kir û berê xwe dan bajarekî din, da ko çend rojên xwe tê de biborin. Ango çûne meha hingivîni.

Jin û mîr li otelêkê peya bûn. Wextên şiv û taştîyê mêrik diçû derve di dikanîne beqalan de bi pereki hindîk têr dîxwar. Li jîna xwe ne dipîrsî. Ma jînik bi hewayê ne diji...

Herçî jînikê piştî ko mîrê wê diçû sîkê, bani lauwîkê otelê dikir û ji xwe re straxîne bijarete û giran dida anin; wê ji têr dîxwar.

Piştî çend rajan qeraxa xwe dan ko vegerin mal. Mêrik hesabê xwe xwest. Jê re hesab anin; hesabekî dûr û dirêj. Tê de ji bo hero heqê sê danên xwarinê hebûn.

Mêrik li karezê nihêrt û gote otelçî:

— Heyran, ev çî hesab e. Min kengê di otelê de xwariye?

Otelçî: Belê rast e, te ne xwariye, lê xanîmê xwariye.

Mêrik çû nik jîna xwe, jê pîrsî û got: Hîmet ev çî bazar e?

Jînikê got: Belê - di mala bavê xwe de ez bi hewayê dijim. Lê ji roja ko ez hatime nik te ez qul bûme, nema hewa di min de dişekine. Ji lewre ez girarê dîxwim.

Mêrik ji jînikê hez- kiri bû. Hinekî da eqilê xwe, lê deng ne kir û bi rêva dev ji nemer-diyeqê berda.

PIRBEJ

HINDIK RINDIK

GIYAYÊ KO DIKUXE — Heta niho gelek çaran hate bihîstin ko giyayin hene ko goştî dixwîn; kullîlkin hene dikenin; hinên din digirin. Lê giyayê ko dikuxe me ne dizanî.

Ji herê de di kitêbên giyanasî de me dîtiye ko giyayine goştxwer hene. Wan giyan pel an kullîlkinê di şikilê fîncanê de hene. Devên wan kullîlkan vekirî ne. Mês, moz an textîtek ji wan heywanan dikevir nav fîncanên wan giyan û devê fîncanê tete girtin. Giya aveke bidemûş berdide û heywavê ko ketî-yê di vê avê de dihele û bi vî awayî giya wî dixwe.

Dîsan kullîlkin hene gava vedibin lêvên wan wek lêvên mirovên ko dikenin ji hev dibin û diçemin. Hinên din ji pelên xwe wek rûyê mirovên ko digirî diqermiçînin.

Lê vê paşiyê di welatên germ de giyayî welê hatiye dîtin ko dikuxe. Gava mirov tozekê li ser pelên vî giyayî direşîne pekpek-kokî lê çêdibin. Ev pekpek, piştre û hêdîka diteqin û gava diteqin ji wan dengêkî welê dertê ko dimîne kuxika xenêkok. Reşîkên wan welatan toza birinçî bi wî giyayî wer dikin û pê wî didin kuxandin.

JI ADETÊN XERIB — Dibêjin ko teterên.

Asya navîn gava dixwazin yekî biezîmînin şivê an taştê, diçin mala mêrik û bîl ko jê re tiştêkî bibêjin guheki wî dikişînin.

Di hemî tiyatroyên dinyayê de adetek heye. Heke temaşagerêk di orta temaşê de dixwaze derkeve vîtikek — kerte — didin-ê. Di vegerê de vê vîtikê li ber derî şanî dide û dikeve hundir. Welê dixuye ko di tiyatroyên japonî de adetêke din heye. Heke temaşagerêk dixwaze derkeve derve kefa destê wî bi morekê şeqilî dikin û di vegerê de li kefa destê wî dîniherin. Ji ber ko li Japonayê tiyatroyê bi saetan ve tajon. Heke ko mêrik derkeve vîtikê bide yekî din û wî yekî belaş bêxe tiyatroyê.

Lê heke yê ko derketiye derve destên xwe şwîstin û şeqilî jê çû, hingê wê çî bike? Ewê bîlêteke din bistîne.

Piyadeyine inglîzî xwe dane ber hêşa tangekê û qesta neyar dikin.

NEÇÛREKE PILINGAN

Zabitekf fransiz wextê ko fransiz nû li Hindistanê çû bûn digel mfrekt Hindistanê çû bû nêçfra pilingan. Wî zabitf qala wê nêçfrê kiriye û gotiye:

Ez nikarim ji we re bidim zanfn roja ko mehracê ez ezimandim nêçfreke pilingan ez çiqas kêfxweş bû bûm. Ma kf ji tiştekf holê kêfxweş nabit.

Ji sê çar mehan de di dora erdên mehracê de du piling peyda bû bûn, mê û nêr, û gelek xerabf tê de kiri bûn. Emê biçivan nêçfra wan. Wan pilingan ji dewaran pê ve du zarokên hindf jf kuştî bûn.

Piling di daristaneke bi teqan de disekinîn; çemekf şeylo jf di daristanê re diborî.

Bi mehracê re gelek xulam û çend filên fêris hebûn; filên ko gelek caran ev nêçir kiri bûn. Xulam tev de li filan siwar bû bûn, ji sisiyan pê ve, yên ko bi me re dê bimana.

Plana mehracê ev bû: Hêlevanî wê bike-tana daristanê û piling bi ser me de bajotana. Mehraçe bi xwe jf li filekf siwar bû bû; dixwest ko ez jf pê re siwar bibim. Lê min ji xwe re çêtir dît ko digel hespê xwe li biwara dehban bisekinim.

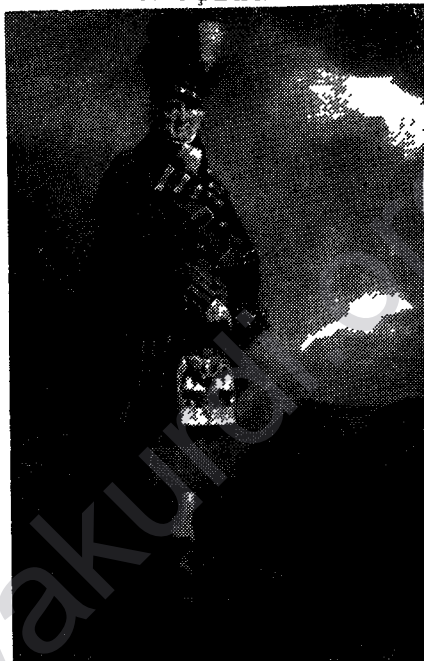
Hêlevanî digel filên xwe qor girtin, daristan li xwe ba dan, li me zivirîn û dehbe bi ser me de xira dikirin. Ez ji hespê xwe peya bû bûm. Min hespê xwe ji xwe re kiri bû talde, tifiingbidest li hêviyê dimam. Xulamekf serê hespê min digirt.

Min digot qey gelekf dom kiriye. Ji ber ko me tiştek ne dibihîst, ne jf tiştek didît. Rojeke germ jf bilind bû bû û qehfê serê me digewitand. Min çavên xwe li dorê gerand tu tişt nfn bû ko min xwe bidaya ber siha wî.

Ez di van texmfnan de bûm ko min dengê hêlevaniyan kir. Min çavên xwe vekirin û guhên xwe bel kirin. Nema bi germiya rojê dihesiyam. Piştî bihinekê tevger dest pê kir. Dehbeyin jf teqanê radibûn û ji ber hêlevaniyan baz didan. Lê kesf guh ne dida wan. Herkes li hêviya pilingan bû. Îcar deng û pejin bêtir dibûn. Min digot edî nfzing bûye. Keriye meymûn ji daristanê derket û li darine perekende belav bû. Timsahêk jf ji teqanê derket û xwe berda çêm. Marekf fêris dişeliha û xwe li darekê dipêçand.

Hêj mar îşê xwe temam ne kiri bû. Ez çî bibînim, her du pilingan xuya kir. Ê nêr da bû pşiyê. Filan jf nfzingî li wan kiri bû û didan pey. Qîrîn bi hêlevaniyan keti bû. Pilingan piştî ko li pêş û paşê xwe nihêrîn, berê xwe dane min. Dilê min hiltavêt, bi

SKOÇLAND

Yek ji eyaletên Ingilistanê ên tével Skoçland e. Skoçland dikeve bakurê Ingilistanê. Skoçland wela-tekf çiyayin e, xelkê wê hişk û şerûdî ne. Hetanî iro di nav wan de rêzikên eşiran hene. Xelk diçin ber pez û qimaşên wan ên hiri di hemî dinyayê de bi nav û deng in. Xelk di cejin û şahînetan de cilên xwe ên mili wendigirin û pê iftixar dikin. Herçî mûsiqiya wan a mili, wek ya me, texlîtek dahol û zirne ye. Dostê me ê delal û hêja kulnê Elfinston ji wî welatê çiyayin û eşirwari ye. Ji xwe heye ko ji lewre dostê me ye. Klîşa me yekî skoç bi cilên xwe ên mili şanî dide.

..... teptepa dilê xwe dihesiyam. Lê ez li xwe hakim bûm.

Pilingan dudilî ne kir. Ê nêr bera min da. Bi derbekê hespê min û xulamê ko ew digirt avêtin erdê û çesta min kir. Min tînga xwe lê rast kiri bû û nîşana xwe girti bû. Di navbera me de du gav ne ma bûn. Ez li ser çong û nîvekî rûniştî, min agir kir. Orîn bi pilingf ket û li erdê pehin bû. Min hingafte bû dilê wî.

Di tînga min de hêj berikek hebû. A mê dirêjî min dikir. Lê min ne dizanî gelo minê wê jf holê bi rahetî bikariya bikuşt. Aylimek ji ser piştî filan çû. A mê jf ket erdê, çermê wê bû bû bêjing ».

DILAWER ÇARPINE

BI XWEDÎ KIRINA GA Û ÇELEKAN

MASIYÊ BRAŞTÎ

Melika Misirê Klêopatre, di gel aşiqê xwe Mark Antonî, carina diçû masivanîyê. Klêopatre di masivanîyê de gelek destbikêr bû, her gav selika xwe ji masiyan tîji dikir.

Herçî Antonî, genêralê romanî, her gav destvala vedigeriya û gelek diqehiri. Antonî rabû xewasek peyda kir, gelek pere dan-ê; çih û roj ji jê re bi nav kirin.

Xewas di roja xwe de bi selikêk masî çû û noqî avê bû. Antonyo û Klêopatre hatin, nehkên xwe berdan avê. Carê ko Antonyo nehkê xwe berdida xewas masiyek pê ve dikir.

Wê rojê Antonyo selika xwe ji masiyan teji kir û kêfxweş bû. Heçî Klêopatre li wî îşî hunêki heyrî ma bû. Lê melîka jir zûka deka aşiqê xwe bir bir.

Pişlî çend rojan di sa çûn masiyan. Dema gihastin qeraxa avê Antonyo nehkê xwe berda avê. Nehk giran bû bû. Antonyo di dilê xwe de di gol, mêrikê min ve carê masiki jêris pê ve kiriyê; û bi kêfxweşî dikuşand.

Lê çî bibînin, bi nehkê Antonyo ve masiki di jirne deş sorkiri hebû Antonyo ji şerman wek masiqê xwe sor bû bû.

Belê, Klêopatre pişlî ko bi deka aşiqê xwe hesiya bû xewasêki diin peyda kiri bû û masiki braştî da bû-yê da ko bi nehkê Antonyo ve bike. Wî ji welê kirin bû.

EFSANEBÊJ

Li Ewropayê gelek guh didin bixwedîkirina her texlîl heywanan, çî pez çî dewarên stûr. Bi vî awayî carina pezeki wan digehe sed kiloyî. Dûvên wan

pezan dibirin û xurtiyê didin bedena wan. Herçî ga ew ji digehin 800-1000 kiloyî; ji devehên me mezûr û girantir. Klîşeyên me du conegayên Ingilistanê şani didin-

Kiryariya Ronahiye

Ji bo Sûriyê Pênc lireyên sûri — Ji bo welatên din lireki ingilizi

Xwedî û gerinendeyê berpirsiyar : Celadet Alî Bedir-Xan. Şam—Sûriye
Directeur Propriétaire: Djeladet Aali Bedir-Khan. Damas—Syrie